

Кузьмішина І.І., Коцун Л.О., Коцун Б.Б., Лісовська Т.П.
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
irikuz61@ukr.net

БОРЕАЛЬНІ ВИДИ РОСЛИН У ПРОЕКТОВАНОМУ ЛАНДШАФТНОМУ ЗАКАЗНИКУ «ОБРІЧКИ» (МАНЕВИЦЬКИЙ РАЙОН, ВОЛИНСЬКА ОБЛАСТЬ, УКРАЇНА)

Виявлення та дослідження цінних з ботанічної точки зору територій Волинського Полісся залишається актуальною проблемою сьогодення. У 2014 р. науковцями біологічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки були обстежені кв.12 – 14 Черевахського лісництва державного підприємства «Маневицький лісгосп» Волинської області. Територія дослідження виразно окреслена нещодавно прокладеною дорогою, залізничною колією, відзначається низьким рівнем антропогенного впливу. Через східну частину протікає річка Череваха, а у кв. 12 виходять на поверхню потужні джерела, що живлять оточуючі болота та річку.

Специфічність флори досліджуваної території в значній мірі визначається рівнинністю території Полісся, яка сприяла проникненню рослин, генетично пов'язаних із хвойними (бореальними) лісами, що перебувають на південній межі в широколистяній зоні. Частка бореальних видів рослин у складі природної флори Українського Полісся досить висока і складає 46 % [1]. Вивченню особливостей північного елемента у флорі Волині була присвячена праця С. Мацко, у якій автор розкрив поняття рослинного елемента та географію поширення окремих видів, розглянув флористичний склад та біоморфи північного елемента, вказав для Волині 18 видів рослин [6].

Ботанічну цінність на досліджуваній території становить *Picea abies* (L.) Karst., яка тут має природне походження і перебуває на південній межі ареалу. Як зазначав В.І. Мельник, «в умовах інтенсивного антропогенного впливу на природне середовище автохтонній ялині європейській, яка займає лише 0,05 % лісопокритої площі Українського Полісся, загрожує випадіння з видового складу природної флори рівнинної частини України» [3]. Нині такі темнохвойні угруповання Полісся перебувають під охороною "Зеленої книги України" [5].

У проектуваному ландшафтному заказнику «Обрічки» *P. abies* входить переважно до складу чорновільхових, березових, рідше соснових угруповань [5]. З ялинниками пов'язаний рідкісний бореальний вид, занесений до «Червоної книги України» *Lycopodium annotinum* L. [2], торфовими болотами – регіонально рідкісний бореальний вид *Rhynchospora alba* (L.) Vahl. [4]. На території дослідження переважають вільхово-ялинові ліси, де у першому ярусі зростає *Alnus glutinosa* (L.) Gaertn., у другому – *P. abies*, у кв.14, вид. 51 виявлено ялиник площею 1,8 га природного походження. Склад деревостану – 6Яз + 4Влч. Середні параметри ялини: вік – 90 р.; h – 25 м; d – 25 см; бонітет – 1; зімкненість крон – 0,8. У «вікнах» трапляються куртини з підростом *P. abies*.

При обстеженні вказаних вище кварталів загальною площею 189,5 га нами виявлено 61 бореальний вид. Систематичний аналіз засвідчив, що бореальні види досліджуваної території представлені в основному рослинами відділу *Magnoliophyta* (48 видів, або 78,7 % від кількості бореальних видів). Четверту частину складають види з чотирьох відділів – по 4 представника (по 6,5 %) з відділів *Polypodiophyta* і *Equisetophyta*, 3 види (4,9 %) – з *Pinophyta*, 2 види (3,3 %) – з *Lycopodiophyta*. Родинний спектр включає 30 родин, найбагатшими з яких є *Cyperaceae* Juss. (8 видів; 13,1 %), *Ericaceae* Juss. (7 видів; 11,5 %) та *Rosaceae* Juss. (6 видів; 9,8 %), що характерно для бореальних флор Голарктиси. Родовий спектр представлений 46 родами, серед яких найбагатшим на види є рід *Carex* L. (5 видів; 8,2 %).

За еколого-морфологічною класифікацією І.Г. Серебрякова (1952) серед життєвих форм бореальних видів рослин переважають трав'янисті полікарпіки (41 вид, або 67,3 % видового складу), до яких з досліджуваних видів належать *Juncus effusus* L. *Potentilla*

erecta (L.) Raeusch., *Thelypteris palustris* Schott., *Veronica officinalis* L. З 7 видів (11,5 %) деревних рослин найпоширенішими є *Picea abies* та *Alnus glutinosa*, рідше трапляються *Betula pendula* Roth, *B. pubescens* Ehrh., *Pinus sylvestris* L., *Populus tremula* L. По 6 видів (по 9,8 %) нами виявлено кущів, прикладом яких є *Daphne mezereum* L. *Sambucus racemosa* L., *Rubus idaeus* L., та кущиків із півкущиками (зокрема, три представники роду *Vaccinium* L.– *V. Uliginosum* L., *V. Myrtillus* L., *V. vitis-idaea* L. До монокарпиків належить лише 1 вид (1,6 %) – *Bidens tripartita* L. За класифікацією біоморф К. Раункієра (1905) майже половина досліджуваних видів належить до гемікриптофітів (29 видів; 47,5 %), серед яких найбільш поширеними є *Geum rivale* L., *Oxalis acetosella* L., *Poa palustris* L. Терофіт лише один (1,6 %) – *Bidens tripartita*. Інші групи мають незначну різницю в кількості видів: фанерофіти – 12 видів (19,7 %), прикладом яких є *Picea abies*, *Alnus glutinosa*, *Juniperus communis*, геофіти – 10 видів (16,4 %), наприклад, *Equisetum sylvaticum* L., *Thelypteris palustris* Schott, хамефіти – 9 видів (14,8 %) *Ledum palustre* L., *Rubus idaeus* L., *Vaccinium myrtillus*.

При екологічному аналізі бореального елементу досліджуваної флори виявлено, що за відношенням рослин до ґрунтового зволоження переважна більшість видів належить до двох груп з невеликою різницею в кількості видів – мезофітів (25 видів, 41,0 %) (наприклад, *Betula pendula*, *Pinus sylvestris*, *Myosotis palustris* (L.) L., *Oxalis acetosella*, *Vaccinium vitis-idaea*) та гігрофітів (21 вид, 34,4 %) (зокрема, *Alnus glutinosa*, *Ledum palustre*, *Veronica anagallis-aquatica* L. Четверту частину флористичного спектру складають перехідні групи рослин – гігромезофіти (9 видів, 14,8 %) та мезогігрофіти (5 видів, 8,2 %) Представниками гігромезофітів є *Circaea alpina* L., *Dryopteris carthusiana* (Vill.) Н.Р.Fuchs, *Salix myrtilloides* L., *Vaccinium myrtillus*, мезогігрофітів – *Carex panicea* L., *Geum rivale* L., *Poa palustris* L., *Myosoton aquaticum* (L.) Moench., *Ranunculus repens* L. Гігрофітом є *Equisetum fluviatile* L. (1,6 %).

За відношенням до світла бореальних видів переважають світлолюбні рослини – геліофіти (25 видів, 41,0 %), серед яких *Galium boreale* L., *Geum rivale* L., *Vaccinium uliginosum*, *V. vitis-idaea*, та сціогеліофіти (22 види, 36,1 %), наприклад, *Frangula alnus* Mill., *Ranunculus repens* L., *Vaccinium myrtillus*. Тіневитривалі рослини складають четверту частину досліджуваних видів – 6 геліосціофітів (9,8 %), зокрема, *Alnus glutinosa*, *Carex acuta* L., *Galium palustre* L., та 8 сціофітів (13,1 %), наприклад, *Circaea alpina*, *Lycopodium annotinum*, *Dryopteris carthusiana*.

Географічні елементи за поширенням нами розподілено на 4 групи. Серед них переважають види із голарктичними та євразійськими типами ареалів. Голарктичне (циркумполярне) поширення мають більше половини видів – 32 види (52,4 %), серед яких *Juniperus communis*, *Equisetum sylvaticum*, *Dryopteris filix-mas* (L.) Schott. Євразійський тип ареалу з різними варіаціями (євросибірський, єврозахідносибірський) властивий 22 видам (36,1 %), прикладом яких є *Potentilla erecta*, *Rubus idaeus*, *Pinus sylvestris*. Європейських видів виявлено 5 (8,2 %) – *Picea abies*, *Galium boreale*, *Rubus nessensis* W. Hall., *Sambucus racemosa*, *Trientalis europaea* L. Мультирегіональними (умовно біполярними) вважаємо 2 види (3,3 %) – *Bidens tripartita* та *Urtica dioica* L., що представляють апофітну фракцію.

В спектрі проведених досліджень бореальні види Червахського лісництва характеризуються переважанням багаторічників із гігрофітно-мезофітними та геліофітними умовами зростання та мають здебільшого циркумполярне та євразійське поширення.

Наукова значимість пропонованої до заповідання території визначається типовими і той же час унікальними біоценозами Волинського Полісся із мінімальним ступенем антропогенного впливу. Крім того, наявність на досліджуваній території острівних ялинників та пов'язаних з ними рідкісних видів рослин дає підстави пропонувати надання дослідженій території статусу ландшафтного заказника місцевого значення «Обрічки» площею 189,5 га (для назви заказника використана місцева назва природних джерел).

Література

1. Андриенко Т.Л., Шеляг–Сосонко Ю.Р. Растительный мир Украинского Полесья в аспекте его охраны. – К.: Наук. думка, 1983. – 216 с.
2. Андриенко Т.Л., Прядко О.І. Плаун річний *Lycopodium annotinum* L. // Червона книга України. Рослинний світ / [за ред. Я.П. Дідуха]. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – С. 18.
3. Мельник В.І. Острівні ялинники Українського Полісся (Еколого-ценотичні особливості та наукові основи охорони). – К.: Наук. думка, 1993. – 103 с.
4. Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання) / Укладачі: Т.Л. Андриенко, М.М. Перегрим. – К.: Альтерпрес, 2012. – С. 9 – 10.
5. Устименко П.М. Угруповання ялинових лісів (*Piceeta abietis*) Зелена книга України / під заг. ред. члена-кореспондента НАН України Я.П. Дідуха – К.: Альтерпрес, 2009. – С. 155 – 156.
6. Macko S. Element różnosny we florze Wolynia // Kuryer literacko-naukowy. – Kraków, 9 kwietnia 1938 r.